
RELAȚIA SPIRITUALITATE-CULTURĂ ÎN EVUL MEDIU ROMÂNESC

Valeriu LUPU*

„Căci odată cu credința cea nouă se naște limba
cea nouă și poporul. Toate trei se
ridică spre cer
ca o cruce de neînfrânt”

(Simion Mehedinți)

Cuvinte cheie: *spiritualitate, ev mediu românesc, cultura*

Keywords: *Spirituality, Romanian Middle Ages, the culture*

Abstract

Omissions and mystifications of national history, generated by various sociopolitical circumstances that have developed over time have made real steps in cultural development of our people is uncertain, controversial and even challenged. So it was that the Romanian Middle Ages to be considered poorer in comparison with other European cultures and even ahistorical regarding its cultural achievements. However who leans over this period finds that, despite the vicissitudes of the times, the Middle Ages was the era in which Romanian crystallized cultural physiognomy of our people and was founded Romanism as cultural phenomenon. Remarkable in this process has been and remains the Christian spiritual tradition, which was the basis of our national identity and dialect which was the basis of our cultural identity.

1. INTRODUCERE

Înainte de a intra în fondul problemei este necesară o definiție a termenilor mai ales că, așa cum îndeobște se observă, există o confuzie între spiritualitate și cultură, termenii fiind suprapuși uneori în mod deliberat. Prin urmare ***spiritualitatea ar fi un ansamblu de idei și sentimente traduse prin credințe, trăiri și concepții despre lume și viață, care definesc o societate dată prin modul său de viață, prin raporturile cu lumea materială și imaterială, prin credința religioasă și relația cu divinitatea*** (după Dicționarul explicativ al limbii române). Extensia acestor concepții și trăiri la nivelul colectivităților realizează atmosfera spirituală în care omul se naște, pe care și-o însușește la modul inconștient și va constitui fondul pe care se va construi personalitatea sa încă de timpuriu, ajungând ca la maturitate să se identifice spiritual cu colectivitatea din care face parte. Este până la urmă o modalitate de preluare pasivă a fondului spiritual al respectivei colectivități de către generațiile care se succed.

* Doctor în științe medicale, medic pediatru la Spitalul Județean de Urgență Vaslui.

Conotația religioasă prin urmare, face parte din însăși definirea termenului de spiritualitate

De aici și definiția teologică a spiritualității care ar fi „**proprietatea pe care o are Sfântul Spirit de a uni mistic prin prezența sa ființa omului cu lumina și iubirea dumnezeiască**” (Nichifor Crainic³¹⁴). Este de fapt exact ceea ce filosofia a statuat încă din vechime, ca dualitate a ființei umane, temă redevenită actuală astăzi prin conceptul de ființă și ființare (Martin Heidegger³¹⁵ și Lucian Blaga³¹⁶).

La rândul ei cultura ar putea fi definită ca; **totalitatea valorilor materiale și spirituale create de o colectivitate sau un popor, pe baza comunității de limbă, etnie, spiritualitate și tradiție, conferindu-i prin acestea o identitate distinctă în raport cu alte colectivități sau popoare.**

Izvorâtă din spiritualitate și din necesități practice, cultura va căpăta de-a lungul timpului nuanțe estetice prin exprimare artistică, în încercarea de a surprinde elementele concrete ale existenței, ale transcendenței, ale aspirațiilor omului, în spiritul a ceea ce umanitatea a resimțit dintotdeauna ca prezență în existența sa. Iată de ce vorbim astăzi de o **cultură practică**; care ar cuprinde totalitatea creației cu scop utilitar, capabilă să răspundă nevoilor fundamentale ale existenței (nutriție și conservare) constând în bunuri necesare vieții și care ar corespunde termenului curent folosit astăzi de civilizație, și o **cultură spirituală** care ar cuprinde totalitatea creațiilor spirituale ale unei colectivități umane, pentru satisfacerea nevoilor spirituale, psihoafective și estetice ale acesteia. Pentru țara noastră, mai bine zis pentru spațiul românesc, relația spiritualitate-cultură este una care o definește, pentru că în fapt cultura acestui spațiu nu poate fi separată de spiritualitatea bizantin ortodoxă. Această dualitate de nedespărțit se va regăsi în ceea ce îndeobște numim tradiție, ca amprentă istorică în viața unui popor.

Tradiția ca expresie a spiritualității și fundament al culturii

Pentru poporul nostru unul din fundamentele de nezdruncinat ale trăirii spiritual creștine îl reprezintă tradiția, în tot ceea ce înseamnă ea, de la a ști, la a cunoaște, prin a munci, a construi, a gândi și a crea. Tradiția pentru poporul nostru rezumă, în opinia exegeților, ceea ce îndeobște numim românism, ca notă spirituală distinctă, ce diferențiază trăitorii acestor meleaguri (Sensul tradiției – Nichifor Crainic).

Așa încât pentru locuitorii spațiului românesc, de-a lungul istoriei sale, este greu de făcut diferența între spiritualitatea creștin ortodoxă și românism, aspecte sub care se adună tot ceea ce este caracteristic și specific poporului nostru ca datini, obiceiuri, folclor, concepție despre lume și viață, mod de viață, trăire în spirit evlavios etc.

³¹⁴ Nichifor Crainic – 1889-1972; teolog, poet, ziarist, politician, naționalist creștin, tradiționalist, autohtonist, mentorul „gândirismului” românesc, restaurator al teologiei românești în duh ortodox (apud D. Stăniloae).

³¹⁵ Martin Heidegger – 1889-1976; filosof german, metafizician, estetic, precursorul existențialismului, autorul conceptului de ființă și ființare.

³¹⁶ Lucian Blaga – 1895-1961; filosof, poet, dramaturg, jurnalist, diplomat, academician, autorul Marelui Anonim și a celor 4 trilogii.

Una din explicații ar fi faptul de netăgăduit că românii s-au născut creștini, ei nu au fost creștinați așa cum s-a întâmplat cu toate popoarele care-l înconjoară. De aici și faptul că tot ce înseamnă tradiție (tradere – a trece de la unul la altul, a transmite din generație în generație) este impregnată de izul creștin. „*Căci odată cu credința cea nouă se naște și limba cea nouă și poporul. Toate trei se ridică spre cer ca o cruce de neînfrânt*” - spunea cu îndreptățire și convingere marele nostru istoric Simion Mehedinți³¹⁷.

Încercând o transpunere în spiritualitatea noastră a cuvintelor marelui învățat am putea spune că; „la început a fost o credință, apoi o limbă și apoi un popor care să-și mărturisească credința prin limba sa, constituind o trinitate de neînfrânt, cu care a străpuns veacurile”. De altfel, însăși fizionomia culturii românești este determinată de această spiritualitate, la care se adaugă bogăția pământului și vitalitatea locuitorilor săi, spațiul geoclimatic și amprenta popoarelor care au migrat prin acest spațiu, parte dintre ele asimilându-se autohtonilor.

Trei elemente concură în fundamentarea tradiționalismului:

1. tradiția biologică; care se regăsește în comuniunea etnică și realizează acea apartenență de neam, cu sensibilitatea, percepția și capacitatea creatoare specifică;

2. tradiția graiului; care definește o etnie și constituie originea oricărei culturi. „*Etnicul în artă este o fatalitate*” – spunea Lucian Blaga, tocmai prin specificul pe care-l poartă și individualitatea pe care o creează;

3. tradiția spiritual-creștină; care din totdeauna pentru poporul nostru a fost un mod de viață, dovada acestei afirmații este faptul că vechea noastră cultură este exclusiv religioasă. Mărturie sunt bisericile și mănăstirile construite în spațiul românesc, adevărate monumente arhitectonice durate în timp, mai mult, apartenența la spațiul bizantin ortodox a fost înțeles în spiritul iubirii aproapelui, sub care aveau să se înscrie și imensele dării ale boierilor avuți ca și al voievozilor pământeni către patriarhiile orientului. Prin urmare tradiția biologică, graiul și spiritualitatea creștină se constituie în acea trăire perpetuă care până la urmă înseamnă dăinuirea poporului român pe aceste meleaguri.

Biserica - la rândul ei - s-a identificat cu poporul în necazurile și aspirațiile lui și nu a încetat nici o clipă să se regăsească în popor conform principiului biblic: „*M-am făcut tuturor, toate, ca pe toți să-i dobândesc*”. Sacralitatea pe care biserica o propovăduiește și ritualul de care se folosește în tehnica liturgică, avea să pătrundă adânc în conștiința poporului, în psihologia lui, în viața lui și chiar în destinul său istoric.

Simbioza între spiritualitatea creștină și elementele păgâne și profane din spațiul carpato-danubiano-pontic avea să dea naștere unei admirabile culturi populare de o bogăție și frumusețe care o face comparabilă cu cea a marilor culturi europene și nu numai. Deși minoră cantitativ (C Noica³¹⁸) cultura noastră, sub raport calitativ, este la nivelul marilor culturi, iar lipsa saltului istoric o face să persiste în eternitate ceea ce

³¹⁷ Simion Mehedinți – 1868-1962; geograf, istoric, filosof, geopolitician naționalist, academician.

³¹⁸ Constantin Noica – 1909-1987; filosof, eseist, poet, epistemolog, filosof al culturii.

nu-i puțin lucru. Credem mai degrabă că ceea ce i-a asigurat culturii noastre caracterul etern, este tocmai relația strânsă cu spiritualitatea creștin ortodoxă. A-l considera pe Neagoe Basarab, de pildă, ca un exponent al eternului anistoric (C. Noica - *Cultura română între istoric și etern*), poate sublinia într-un fel tradiția creștin ortodoxă, dar asta nu înseamnă că-i putem considera epoca ca perioadă anistorică (în afara istoriei n.n.).

În fond, învățăturile sale către fiul său Teodosie (întâia mare carte românească scrisă în slavonă la 1520 și tradusă în românește la 1643 într-o limbă deosebit de frumoasă și autentică), nu fac altceva decât să surprindă psihologia românească la acea vreme. În această scriere nu există aspect al vieții sociale care să nu fie analizat din punctul de vedere al moralității creștine. Buna cuviință și moralitatea desăvârșită ce străbate această carte, chiar dacă orientează gândul spre cele veșnice, către eternitate, lasă cugetul ancorat în cele lumești, trebuincioase vieții cotidiene și afirmării istorice. Să nu uităm că în același timp epoca medievală este tocmai perioada consolidării statalității în cele trei viitoare principate și în egală măsură a afirmării lor ca entități naționale, geopolitice, istorice și culturale. Se construiesc biserici, mănăstiri, se răspândește monahismul, iar monahii învățați vor forma în cadrul mănăstirilor adevărate centre culturale unde se fac traduceri și se tipăresc cărți. Prin urmare este hazardat a caracteriza această epocă ca fiind anistorică pentru poporul nostru, când tocmai se afirmă în istorie. Întâi pentru ași păstra ființa națională amenințată din cele patru puncte cardinale (la sud imperiul otoman, la est tătarii, rușii și cazacii, la nord polonii, la vest ungurii, amenințarea transformându-se apoi în același imperiu otoman la sud, imperiul țarist la nord și est și imperiul austriac și apoi austro-ungar la vest), iar apoi în apărarea creștinătății.

Marii noștri voievozi aveau în minte și în inimă ideea ortodoxă care avea să se constituie în măsura faptelor lor consemnate în istoria Europei creștine ca mărturii ale epocii. Oare nu a fost Mircea cel Bătrân un ctitor creștin ortodox înlăuntru și un cruciat al creștinătății în afară? Nu este Ștefan cel Mare un ctitor de așezăminte creștin ortodoxe de anvergură și un atlet al creștinătății? Nu are Vasile Lupu figura unui bazileu, erijându-se în apărătorul creștinilor de pretutindeni atunci când adună toată elita creștinătății prin convocarea pe care a realizat-o la Iași? Mergând apoi pe urma istorică a faptelor, nu este Mihai Viteazul un cavaler creștin în acțiunile căruia domină ideea creștină? „*Căci eu n-am avut de la turci nici o greutate sau nedreptate, dar ceea ce am făcut toate le-am făcut pentru credința creștinească, văzând eu ce se întâmplă în fiecare zi cu bieții creștini. M-am apucat să ridic această mare greutate cu această țară săracă a noastră ca să fac un scut întregii lumi creștine*”. Ca să nu mai vorbim de epoca și martiriul lui Constantin Brâncoveanu și al familiei sale, martiriu făcut în numele credinței strămoșești și care a zguduit creștinătatea.

Poate că această **vremuire a vremii** (C. Noica) în trecerea istorică învăluită în aura creștin ortodoxă prin jertfă, iertare, nădejde și dragoste creștină să fi fost tocmai explicația dăinuirii noastre, pentru că nu se poate spune că harul divin nu s-a pogorât deasupra noastră. „*Ce este omul de ai făcut pentru el atîta mărire?*” - se întreba Neagoe Basarab în smerenia sa, interogație care se va transforma în exclamație 360 de ani mai târziu în ultimele versuri ale lui Eminescu; „*Atîta foc și-atîta aur/și-atîtea lucruri sfînte/peste întunericul vieții/ ai aruncat Părinte!*”

Așadar, locul religiei în spiritualitatea noastră - până la urmă o concepție despre lume și viață „a tuturor celor văzute și nevăzute” - a fost unul central de-a lungul istoriei noastre. De altfel, și pentru Europa filosofia creștină s-a constituit în cultura de început a tuturor popoarelor ce o compun. A reușit chiar să capaciteze și popoarele migratoare care prin convertirea la creștinism au primit în schimb un sistem de gândire și atitudine umană, coerent și generos reprezentat prin învățăturile și sacrificiul lui Iisus Hristos (Mircea Malița³¹⁹).

2. RELAȚIA SPIRITUALITATE-CULTURĂ ÎN EVUL MEDIU ROMÂNESC

În ceea ce privește locul și rolul spiritualității în cultura și destinul unei nații sau a unui popor, o viziune interesantă ne-o prezintă N. Berdiaev³²⁰, cel care arată în cartea sa **Destinul culturii** faptul că „*cultura este legată de cult, ea se dezvoltă pornind de la cultul religios, ea e rezultatul diferențierii și extensiunii cultului. Cugetarea filosofică, cunoașterea științifică, arhitectura, sculptura, muzica, poezia și morala – totul e cuprins în cultul bisericii, organic și integral sub o formă încă nediferențiată. Mai mult, cultura e legată de cultul strămoșilor și de tradiție. Ea e plină de un simbolism sacru, ea poartă în sine semnele și imaginile unei realități de ordin spiritual*”.

Pornind de la aceleași considerente și Nichifor Crainic afirmă că; „*cultura noastră istorică s-a dezvoltat din biserică pentru că cultura populară reprezentată de folclor, arta plastică populară, muzica, înțelepciunea proverbului, moravurile, sunt străbătute de cultul ortodox al concepției bizantine*”. Spre exemplu, „mirajul baladelor” și „termenul de comparație al măreției” este Țarigradul, asimilat în cultura noastră cu Constantinopolul. „*Viziunea plastică a țaranului și creatorului român e determinată de spiritul care-și subordonează natura, realizând o spiritualizare a naturii*” (Francisc Șirato³²¹). Această viziune își găsește corespondentul în arta cultică a bisericii, care nu este altceva decât „*credința în veșnicia esențialului formal*” (Nichifor Crainic).

În aceeași măsură, arta muzicală populară se prezintă ca o înrudire a simțului estetic al poporului cu spiritualismul religios, prin aceea că se regăsește în el o legătură organică între cântecul popular și cântarea bisericească, mai ales în doine și balade. Cei care se ocupă de partea tehnică a transpunerii cântecului popular pe note, găsesc că acesta este mai compatibil cu sistemul de notație oriental al psalticului decât cu sistemul occidental (Francisc Șirato). Pentru orice exeget în domeniul culturii este evident faptul că până în secolul al XIX-lea spiritualitatea ortodoxă a dominat cultura noastră. Faptele marilor voievozi și creațiile acelor vremuri erau puse în mișcare de ideea ortodoxă. Până în prima jumătate a secolului al XIX-lea tot ce s-a scris și tipărit ca tălmăcirii sau opere originale, ca și tot ce s-a clădit, poartă pecetea ortodoxiei, iar

³¹⁹ Mircea Malița – n.1927; matematician, eseist, politician și diplomat comunist, autorul cărții „**10.000 de culturi, o singură civilizație**”.

³²⁰ Nikolai Berdiaev –1874-1948; filosof rus, scriitor, eseist; a judecat lumea după un plan divin.

³²¹ Francisc Șirato – 1877-1953; pictor, grafician, critic de artă și designer român.

scopul nu a fost altul decât acela de a conserva ființa etnică prin personalizarea ei religioasă, dovadă numeroasele ctitorii bisericești și mănăstirești care impresionează și astăzi prin concepție și realizare, prin simbolism și calitate artistică.

Sub acest aspect, epoca lui Brâncoveanu, de exemplu, prin stilul creat, încununează această fuziune între ideea ortodoxă și ethosul popular. Însuși folclorul, care nu este altceva decât o transfigurare a mitului păgân, se încreștinează prin pătrunderea sacrului în profan, într-o simbioză pe care Mircea Eliade nu numai că o sugerează, dar o și demonstrează. Ideea de bază subzistă de fapt în moralitatea ortodoxă care nu consideră avuția ca un scop în sine, ci ca pe o sursă de binefacere. De aici și marile ctitorii cu nesfârșitele lor înzestrări, cu bogatele danii către bisericile de sub stăpânirea turcilor, bolnițele și spitalele de pe lângă mănăstiri, activitatea caritabilă a bisericii noastre pentru că „*glia dă hrană și viață neamului*” - zice înțelepciunea populară regăsită în ceea ce Iisus Hristos spunea atunci când și-a trimis apostolii în lume: „*Nici traistă, nici pâine, nici bani la brâu să nu luați, pentru că vrednic este lucrătorul de hrana sa*”.

De fapt, cultura românească se dezvoltă geografic și istoric la conjunctura Europei centrale cu Europa de sud și sud-est, zonă în care domina acest concept. Ea are la bază și se constituie dintr-o sumă de obiceiuri, tradiții, credințe și atitudini ce diferențiază grupurile și colectivitățile etnice, liantul de bază fiind pentru fiecare limba, la care se adaugă ritualurile, obiectele materiale și creația artistică.

Prin poziția ei geografică, prin separarea multiseculară a provinciilor istorice cultura română nu numai că va înregistra diferențe în evoluția sa, dar va suferi influențe ale altor culturi limitrofe; bulgare, sârbești, grecești, turcești, rusești, polone, maghiare și germane. Alfabetul folosit a fost la început cel latin, apoi grec, iar după 1350 alfabetul slavon și scrierea chirilică, odată cu edictul emis de Alexandru cel Bun, în ideea de a stăvili expansiunea catolicismului în Moldova.

Singurul document în limba latină care se păstrează din acea perioadă, este o scrisoare a lui Menumorut, duce al Bihariei, prin care răspunde categoric regelui Arpad, conducătorul hunilor invadatori, că nu cedează nici un deget de pământ pretențiilor teritoriale ale acestuia (Cronica notarului anonim*). Influența maghiară se va resimți mai puternic începând cu secolul al IX-lea, când aceștia, sub conducerea lui Attila, se așează în Câmpia Panoniei realizând imperiul hun care va șicana deopotrivă Bizanțul și ce a mai rămas din Imperiul Roman, dimpreună cu fostele teritorii ale acestuia din centrul Europei. Această influență va căpăta accente dintre cele mai dure începând cu secolul al XI-lea, când populația maghiară sedentară va fi creștinată de regele lor Ștefan, devenind creștini catolici și invadând apoi Transilvania și înrobind populația autohtonă. Ca și în celelalte provincii, spiritul național își va găsi o fericită continuitate prin Biserică, sub oblăduirea căreia va căpăta contur cultura ardeleană, având la origine aceiași tradiție biologică, lingvistică și creștină.

Influența bulgară se va resimți odată cu invazia acestora la sud de Dunăre în secolul al VII-lea, ocupând bună parte din Bizanț și formând Imperiul dinastiei Asăneștilor³²² (de origine valahă). După ultimele invazii barbare din secolele al XII-

³²² Dinastia Asăneștilor – conducători din sec XI-XIII ai Imperiului româno-bulgar de origine valahă (deși istoriografia bulgară e reticentă în privința acestui stat).

lea și al XIII-lea (pecenegii, cumanii, tătarii și mongolii), încep să se organizeze structurile statale ale viitoarelor principate cuprinse între două lumi; pe de o parte, **lumea catolică** - reprezentată de Polonia, Ungaria și populația germanică migrată de-a lungul Carpaților Meridionali (toate fiind de cultură romanică, latină) și, pe de altă parte, **lumea ortodoxă** - bulgari, sârbi, ruși, la rândul lor de cultură bizantină. Poporul român (valah) este semnalat în secolul al X-lea, iar primul act scris în limba română este o scrisoare trimisă de Neașu Lupu³²³ din Câmpulung Muscel adresată primarului sas al Brașovului pentru a-i semnala iminența unui atac al turcilor.

În anul 1405, la Tismana, Nicodim³²⁴ - întemeietorul monahismului românesc - pune bazele vieții monahale, înființează Școala de copiiști de la Tismana și editează primul *Tetraevangheliar* în slavonă. În 1544, apare, la Sibiu, prima carte în limba română scrisă de Filip Maler și intitulată „*Catehismul românesc*” - scrisă cu litere chirilice, iar „*Codicele de la Ieud*” reprezintă mărturia primei școli românești de pe teritoriul Principatelor Române (alături de Școala din Șcheii Brașovului) și se pare că și prima carte religioasă scrisă în românește la 1364. Totodată, mărturii semnificative despre populația și cultura spațiului românesc ne lasă Nicolaus Olahus³²⁵, de origine română, episcop, istoric și politician maghiar, unul din reprezentații de seamă al umanismului european.

Urmează perioada cronicarilor moldoveni; Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce care scriu letopisețele lor în slavonă și Dimitrie Cantemir cu *Descriptio Moldaviae* și *Historia româno-ungro-vlahilor* în limba latină și română. Dimitrie Cantemir își va continua opera culturală la curtea țarului Rusiei, iar fratele său Antioh va fi primul poet important al literaturii ruse. Este o perioadă de înflorire a culturii române, perioadă care va culmina cu epoca lui Constantin Brâncoveanu, un adevărat patron al artelor și un promotor al renașterii orientale.

Un moment aparte a fost apariția Bibliei de la București, în 1688, scrisă de călugării de la Snagov într-o limbă română liturgică deosebit de frumoasă care se păstrează și astăzi. În aceeași perioadă apar primele versuri în românește, în fapt o traducere a psalmilor de către mitropolitul Dosoftei³²⁶.

Perioada clasică în cultura română începe în Transilvania, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, prin afirmarea fără precedent a românismului odată cu apariția și dezvoltarea Școlii Ardelene de la Blaj, ai căror promotori au fost Samuel Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior, care introduc alfabetul și scrierea latină demonstrând științific originea latină a limbii române. Studiile lingvistice ulterioare aveau să demonstreze că 71% din lexicul român este de origine latină (33% regăsindu-se în latina vulgară, 22% în franceză, 15,26 în latina savantă și 4,1% în italiană), 14,17% de

³²³ Neașu Lupu – negustor din Câmpulung, la 1521, a trimis o scrisoare lui Iohanes Benkner.

³²⁴ Nicodim de la Tismana – 1320-1406; călugăr sârb, arhimandrit, ctitor de mănăstiri și biserici, isihast și teolog.

³²⁵ Nicolaus Olahus – 1493-1568; regent și guvernator al Ungariei, cardinal, umanist și istoric, furnizează informații importante privind istoria Transilvaniei în cartea sa „**Ungaria și Attila**”.

³²⁶ Dosoftei (Dimitrie Barilă) – 1640-1693; mitropolit al Moldovei, versificator al psaltirei, primul poet român, traducător în română a slujbelor, a literaturii patristice și din literatura universală, istoric.

origine slavă, 10% de origine geto-dacică și restul alte influențe asimilate (grecești, evreiești, turcești sau sârbești).

3. ILUMINISMUL ȘI EMANCIPAREA CULTURII ROMÂNE

Diplomele leopoldine (1699 și 1701) primite din partea împăratului Austriei Leopold I, urmare a înființării bisericii greco-catolice (unită cu Roma), prin strădaniile episcopilor Teofil și Atanasie, care-și va păstra ritualul ortodox, slujbele în limba română, cultul icoanelor, posturile și sărbătorile calendarului ortodox va însemna un pas important pentru cultura română.

Această cotitură în spiritualitatea transilvană va deschide calea emancipării naționale a românilor transilvăneni, întărită apoi prin strădaniile episcopului Inochentie Micu-Klein³²⁷ care va lupta pentru drepturile băștinașilor spațiului intracarpatic, emanciparea lor prin înființarea de școli, acces în învățământul superior, drepturi politice și economice, și cel mai important pentru cultura română va pune bazele școlii ardelen. Dincolo de adversitățile confesionale care se regăsesc și astăzi, în opinia lui Paulescu a fost unul din cele mai importante momente din istoria Transilvaniei, deschizătoare de drumuri pe calea emancipării naționale și un moment de cotitură pentru cultura română. În efortul de culturalizare a maselor biserica și slujitorii ei, deopotrivă ortodoxă și greco-catolică, își dau mâna în promovarea învățământului prin școli cu predare în limba română ceea ce a avut o însemnătate deosebită în procesul de emancipare a populației autohtone. Apar societăți culturale și nume de referință ale culturii noastre printre care Andrei Șaguna³²⁸, George Coșbuc, Barbu Ștefănescu Delavrancea, Ion Slavici, George Barițiu, care prin operele lor vor da strălucire ethosului și istoriei românești.

În Moldova și Țara Românească trebuie remarcat că - dincolo de o aparentă stagnare generată de domniile fanariote (1714-1821, de după martiriul Brâncovenilor și până la Revoluția lui Tudor Vladimirescu - are loc o puternică influență a culturii neo-grecești prin înființarea de școli în limba greacă (1818) și apariția unor personalități marcante de origine greacă care până la urmă se vor identifica cu cultura română, în ciuda faptului că la nivel socio-politic și spiritual exista o puternică ofensivă de asimilare a populației autohtone sub titulatura de romei. Până la urmă aceste personalități și acest curent cultural politic va fi asimilat de cultura noastră. Printre aceste personalități se numără familiile Cantacuzinilor, Rossetti, Ghica, Lahovari, Nottara, Antipa, Palade, Paleologu etc. Generația lui Gheorghe Lazăr, Gheorghe Asache și Ion Heliade Rădulescu va înființa primele școli românești. Va apare și prima gramatică a limbii române scrisă de Enăchiță Văcărescu și o gramatică macedo-română scrisă de Boiagi³²⁹ (excomunicat de patriarhul Constantinopolului Afanasie pentru această îndrăzneală). Remarcabilă a fost aici contribuția lui Ion

³²⁷ Inochentie Micu-Klein (Samuel Micu) – 1745-1806, episcop greco-catolic, teolog, istoric, filolog, lexicograf, reprezentant de seamă al Școlii Ardelen.

³²⁸ Andrei Șaguna – 1801-1873; mitropolit al Transilvaniei, teolog, umanist și patriot, autorul regulamentului de organizare al Bisericii Ortodoxe.

³²⁹ Mihail Boiagi - ?-1828; publică în 1813 la Viena prima gramatică în macedo-română.

Heliade Rădulescu, cel care reușește să introducă alfabetul latin cu 27 de litere, renunțându-se astfel la scrierea chirilică și la alfabetul slavon. Această realizare epocală pentru cultura noastră, pentru care Eminescu avea o mare admirație, a fost urmată de o adevărată avalanșă de scrieri literare la îndemnul marelui Heliade: „*Scrieți băieți, scrieți orice, numai scrieți*”. Apare și primul poet important al literaturii române, Iancu Văcărescu (nepotul lui Enăchiță Văcărescu) și primul povestitor și muzician important în persoana lui Anton Pan, urmate apoi de marile personalități culturale ale perioadei pașoptiste;

Istoric și etern în cultura română

După acest periplu sumar în evoluția culturii românești medievale, ne întoarcem la ceea ce Constantin Noica se întreba retoric, ***ce e etern și ce e istoric în cultura română?*** plecând de la constatarea că în cultura română ar fi un conflict între istoric și etern. Pentru a-și răspunde la întrebare se folosește de doi parametri pe care îi consideră esențiali; ***conștiința filosofică*** (culturală) a omului, care îl îndeamnă către cunoaștere și acțiune și ***conștiința spirituală*** - care l-ar îndemna spre contemplare și pasivitate în perspectiva eternității. Prin urmare spiritualitatea românească până la Dimitrie Cantemir (cu care consideră că ne facem intrarea în istorie) este preocupată doar de perspectiva eternității, prin permanenta împăcare cu sine în spiritul zicalei populare „așa a fost dat, așa a fost să fie”, proiectând în anistorie perioada pre-cantemiriană.

Cred că aici nu ar trebui pierdute din vedere trei aspecte:

1. vicisitudinile istoriei pe care acest popor, ca nimeni altul, a trebuit să le înfrunte în lupta pentru supraviețuire și conservare a ființei sale;

2. cultura populară pătrunsă de zbciumul național în acest efort și aspirațiile lui oglindite cu asupra de măsură în baladele, doinele și basmele sale. „*Cine vrea să cunoască sufletul unui popor, să-i asculte basmele. Căci fiecare neam are povestea lui în lume. Acolo îi stau nevătămate de timp darurile sale cele mai de preț. La suprafață, în lumea istoriei, un popor, ca să supraviețuiască, poate fi duplicitar, poate să mintă, nicicând însă în acea sfântă intimitate care este povestea lui. Astfel, din basmele unui popor poți să ghicești dimensiunea lui sufletească așezată organic în lume*” - mărturisește cu îndreptățire Dan Puric³³⁰, în minunata sa carte „***Suflet românesc***”.

3. viața spiritual-creștină - în care generații după generații s-au regăsit ca trăire și nădejde. Prin urmare nu putem spune că spațiul românesc nu ar fi fost în istorie, chiar dacă „gustul lumescului” apare mai târziu. Poporul român a trăit în istorie și a făcut istorie în spațiul său geopolitic, marii noștri gânditori considerând chiar că românismul este un fenomen ce ar avea o misiune istorică de îndeplinit în spațiul balcanic (Simion Mehedinți, Mihai Eminescu, Nicolae Iorga, Nichifor Crainic etc).

Credem mai degrabă că cele două conștiințe (spirituală și filosofică) la care se referă Noica, se regăsesc într-o armonie benefică în evoluția istorică a poporului român. Pentru că afirmarea lui în istorie este în egală măsură mărturisire în spirit creștin și acțiune în ideea păstrării ființei sale naționale.

³³⁰ Dan Puric; om de cultură și artă, actor de pantomimă, regizor, scriitor naționalist creștin, ctitor al Martirologiului de la Aiud.

Aici mi se pare potrivită o formulare a lui Virgil Bărbat³³¹ (întemeietorul școlii clujene de sociologie): „*Florile mari ale culturii nu s-au deschis niciodată decât atunci când tulpina ce le susținea era înrădăcinată adânc în acest contact al sufletului cu natura și cu fierberea de viață și de activitate a acesteia*”.

³³¹ Virgil Bărbat – 1879-1931; filosof al culturii, sociolog, ctitorul școlii clujene de sociologie.